

Dulles, Avery SJ: Krisztus a vallások között. In: MÉRLEG, (38.) 2002/1. 15-26.

AVERY DULLES SJ

KRISZTUS A VALLÁSOK KÖZÖTT

Forrá s: "America, The National Catholic Weekly" (186. kötet, 3. szám, 4556. összesített szám, 2002. február 4.). Teljes, szöveghű fordítás. Reprinted with the permission of Avery Dulles and America Press, Inc. 106 West 26th Street, New York, NY 10019. Originally published in AMERICA's 4 February 2002 issue. © 2002 All rights reserved.

A szerző a New York állambeli Bronxi Fordham Egyetemen a Laurence J. McGinley professzor emlékére létesített Vallási és Társadalmi Tanszék professzora. II. János Pál tavalgy nevezte ki bíborossá a nemzetközileg ismert amerikai jezsuita hittudóst (vö. "MÉRLEG" 1999/1. 43., 1991/1. 32. l.). Újabb művei: "A Testimonial to Grace and Reflections on a Theological Journey" (1996); "The Priestly Office, A Theological Reflection" (1997); "Church Authority in American Culture, The Second Cardinal Bernardin Conference" (1999); (Patrick Granfielddel együtt) "A Theology of the Church, A Bibliography" (1999); "The Splendor of Faith, The Theological Vision of Pope John Paul II" (1999); (John Redforddal) "What is Catholicism? Hard Questions - Straight Answers" (1999); "The New World of Faith" (2000) és "The Holocaust, Never to Be Forgotten, Reflections on the Holy See's Document We Remember" (2001).

A világ vallásai közötti viszony gyakran ellenséges volt a múltban, és ez sokhelyütt ma is így van. Ha kézbe vesszük a napilapokat, alig kerülhetjük el, hogy zsidók és muzulmánok, muzulmánok és hinduk, hinduk és szikhek, vagy éppen izlám- és Bahaia-hívők közötti konfliktusokról olvassunk. A történelem folyamán a felsorolt vallások mindegyike került már összeütközésbe a kereszténységgel. Persze maga a kereszténység is kivette részét a vallások közötti ellenségeskedésekből és háborúkból. A keresztények üldözték a zsidókat, és szent háborúkat vívtak a muzulmánok ellen. A kereszténységen belül testvérharc dúlt a protestánsok és katolikusok között, de nem egyszer a keleti keresztények között is. Ez a küzdelem folytatódik például ma is Észak-Írországbán, bár méltánytalan volna a katolikus egyházat hadviselő félként jellemezni e konfliktusban, hiszen vezetői helytelenítették bármiféle erőszak alkalmazását.

A jelenlegi afganisztáni fegyveres beavatkozást olykor vallási háborúként jellemzik. Bár ez az értelmezés egészét tekintve hibás, mégis van benne csöppnyi igazság. Amerikai szemszögből nézve talán semmihez nem fűződik kevesebb érdekünk, mint az iszlám elleni háborúhoz. Saját nemzetünk vendégszeretően tekint a mozlímokra, akik jóval több, mint egymillióan képviseltetik magukat közöttünk, és teljes vallásszabadságot élveznek Észak-Amerikában és Nyugat-Európában. Új kereszties hadjáratot a Nyugat egyetlen fontosabb hatalma sem támogatna, és nyilvánvalóan nem nyerné el a keresztény vallási vezetők áldását. Háborúnk *Osama bin Ladennel* egyedül az ő erőszak-politikájához kapcsolódik, amely nincs összhangban az iszlám hiteles tanításaival. Arab részről a vallás hozzátartozik a képhez, de úgy tűnik, a szélsőséges muzulmánok, mint bin Laden, inkább kulturális, politikai, nemzetiségi és gazdasági célokért küzdenek, mintsem kizárólag vallási okokból. Elutasítják az USA és szövetségeseinek hatalmát, amelyet arrogánsnak és brutálisnak érzékelnek, és még

inkább visszataszítónak látják a Nyugat kultúráját. A kereszténységgel nem annyira mint vallással állnak szemben, sokkal inkább azzal, amit ők a Nyugat vallási értékvesztéseként érzékelnek: a növekvő individualizmussal, a féktelen szabadossággal, a materializmussal és az élvezetközpontú fogyasztói kultúrával. Ezt a hedonista kultúrát tekintik fenyegetésnek, mivel erőteljes vonzerőt gyakorol az ázsiai, afrikai és más kontinensek tradicionális iszlám államaiban élő fiatalokra.

Ha ez az elemzés helytálló, akkor a globalizációt úgy is felfoghatjuk, mint az afganisztáni konfliktus alapvető okát. A közlekedés és kommunikáció modern eszközei olyan kultúrákat hoznak közel egymáshoz, amelyek részleges autonómiában fejlődtek ki a Föld különböző régióiban. A találkozás egyfajta kulturális sokkot eredményez, különösen azoknál a nemzeteknél, amelyek nem mentek végig az iparosodás és modernizáció folyamatának különböző állomásain, ami Nyugaton kétszáz évvel ezelőtt megtörtént. Észak-Amerika és Nyugat-Európa keresztényei mostanra már hozzászoktak ahhoz, hogy a zsidókkal, muzulmánokkal, buddhistákkal és gyakorlatilag az összes többi vallás tagjaival nap mint nap érintkezzenek. Ahol jelentős mértékű az emigráció, és a kommunikáció modern eszközei általánosan rendelkezésre állnak, egyetlen vallás sincs már abban a helyzetben, hogy jogot formálhasson a régió kizárólagos vallási uralmára, és megóvja híveit a más vallásokkal való találkozásoktól. Akár tetszik, akár nem, legtöbbször arra vagyunk ítélve, hogy vallásilag kevert társadalomban élünk, amely sokféle hitű emberekből áll, és olyanokból is, akiknek egyáltalán nincs hitük.

Négy modell

Meg kell tehát vitatnunk, hogy a különböző vallások miképpen viszonyulhatnak egymáshoz. Ezért olyan felosztást szeretnék javasolni, amely négy lehetséges modellt tartalmaz: a kényszerítő, a közelítő (konvergáló), a plurális és a toleráló modelleket. Az emberi történelem legnagyobb részében az első, a **kényszerítő modell** uralkodott. A történelmi korszakok többségében a politikai vezetés vallási egyformaságot igyekezett kikényszeríteni saját hatáskörében, és alattvalóit rá akarta kényszeríteni, hogy uralkodók vallását kövessék. A Római Birodalom egy ideig a vallási pluralizmus eszméjét fogadta el, de a császárok hamarosan megkövetelték a nekik járó istentiszteletet. Következésképpen üldözni kezdték az olyan vallásokat, mint a kereszténység, amely elutasította kultuszaikat. Amikor a Birodalom hivatalos vallásként fogadta el a kereszténységet, a császárok mindinkább a keresztény ortodoxiát juttatták érvényre, és minden más vallást üldöztek, köztük a kereszténység más irányzatait is. Az "egy vallás, egy állam" sémája egészen a kora modern időkig, sőt még a reformáció után is érvényben maradt. A XVI. és a XVII. század szörnyű háborúi és vallásüldözései jórészt abból a feltevésből indultak ki, hogy minden államban egyetlen vallás uralkodik, mégpedig az uralkodóé (*cuius regio eius religio*).

Ebben a helyzetben az államok egymás közti háborúi nemritkán vallásháborúkká váltak. A kereszties háborúk világosan illusztrálják ezt a tényt. Bár az európaiakat rendszerint agresszorként ábrázolják, háborús tevékenységük valójában inkább védekező volt. A törökök meghódították Szíriát, Észak-Afrikát és az európai területek jelentős hányadát, így Portugáliát, Spanyolországot, Dél-Franciaországot, továbbá Itália és Svájc egyes északi részeit, valamint a Balkánon a jelenlegi Jugoszlávia, és Keleten Magyarország területét. A törökök előretörése magától értetődően az iszlám vallási terjeszkedését is jelentette, visszavonulásuk után pedig - mint általában - az általuk elveszített területek krisztusi hitre térítését eredményezte. Szemléletes példa erre a XV. századi Spanyolország, ahonnan kiutasították minden zsidót és muzulmán, aki nem tért át keresztény hitre.

A "globális falu" jelenlegi korszakában e kényszerítő modellt nehéz lenne továbbra is fenntartani. A véres vallásháborúk eredményeképpen Európa és USA megtanulta a leckét: a győzelemért túl nagy árat kell fizetni. A keresztény teológia nézőpontjából nem védhető az a próbálkozás, hogy kard által térítsünk meg embereket. A protestánsok, csakúgy mint a katolikusok, megtanulták, hogy a valláshoz való hűségnek szabad, kényszermentes aktusnak kell lennie. Az erőszakos térítésre tett múltbeli erőfeszítések hozzájárultak a vallás tekintélyvesztéséhez, mi több, a vallási közömbösség és a vallástalanság elterjedését eredményezték.

Tény, hogy még mindig vannak uralkodók a Földön, akik a vallási egyformaságot próbálják érvényre juttatni. Ők a kellemetlen szomszédok, akik veszélyt jelentenek a globális békére nézve. Kényszerítő politikájuk keresztény nézőpontból mindenképpen helytelenítendő. Idővel, úgy sejttem, fel fogják ismerni, hogy politikájuk hibás. Hiszen, mint mondtam, a közlekedés és a kommunikáció modern eszközei jelentősen megnehezítik a különböző vallási közösségek növekedésének korlátozását bolygónk minden régiójában. Bár a tekintélyelvű kormányzatok ellenállhatnak más hitek beszivárgásának - ahogyan ez egyes muzulmán, hindu és buddhista régiókban történik -, a határok idővel átteresztővé válnak, s végül leomlanak. Azok a népek, amelyeket arra kényszerítettek, hogy átvegyék uralkodójuk vallását, előbb vagy utóbb szabadságot fognak követelni, hogy lelkiismeretük szerint választhassanak, és őszinte meggyőződésük mellett tehessenek tanúságot.

A visszaesések ellenére a történelem sodra a vallásszabadság irányába mutat. A Szovjetuniónak egy hetven évig tartó korszak sem volt elegendő ahhoz, hogy érvényre juttassa ateista ideológiáját. A vallási kényszer kultúrája csak azokban a nemzetekben él tovább, amelyek a modernitás után jöttek létre. S ezt azok a szélsőségesek támogatják, akik érzékelik, mennyire elszánt erőfeszítések szükségesek az államról alkotott teokratikus víziójuk megmentéséhez.

A vallások egymáshoz való viszonyának második modellje a **közeledés**. Abból a feltevésből kiindulva, hogy a vallásos indíttatás alapján véve minden emberben ugyanaz, néhány kutató azt a közös meggyőződést képviseli, hogy a vallások lényegüket tekintve megegyeznek, különbségeik pedig csak külsődlegesek. Az 1970-es években *John Hick* másokkal együtt arra az álláspontra helyezkedett, hogy a vallások az istenközpontúságot tekintve megegyezhetnek, azzal együtt, hogy a megváltás eszközeinek tekintetében fennálló különbségeiket kulturálisan viszonylagosakként ismerik el. Ám a teocentrizmus nem nyújt kielégítő alapot a párbeszédhez azokkal a vallásokkal, amelyek politeisták, panteisták vagy a-teisták. Az Istenhez vezető útról vallott meggyőződéseiket még a tisztán teista hitek - például a judaizmus, az iszlám és a kereszténység - sem hajlandók feladni, legyen szó Mózes törvényéről, a Koránról vagy Jézus Krisztusról.

Néhány kutató, elhagyva a vallások közeledésének teocentrikus eszméjét, ahhoz a modellhez fordult, amelyet ők "megváltásközpontú" (szoteriocentrikus) modellnek hívnak. Szerintük minden vallás megegyezik abban a vonatkozásban, hogy célja a megváltás vagy felszabadítás, amit különféleképpen érthetünk, talán épp a különböző kultúráknak köszönhetően. Feltételezik továbbá, hogy a felszabadításról folytatott párbeszéd segítségével áthidalhatják megosztottságaikat.

Ezeknek a közeledés-elméleteknek alapvető kiindulópontja az, hogy minden vallás, legalábbis megkülönböztető jegyeit tekintve, emberi konstrukció eredménye: bizonytalan próbálkozás arra, hogy kifejezzük az emberi létezés átfogó szent és transzcendens misztériumot. Ez az elmélet mindazonáltal ellentétben áll a vallások hivatalos tanításával és történeti azonosságtudatával, és ellenállásba ütközik a vallási tudattal bíró emberek részéről, akik kitartanak amellett, hogy sajátos hitük igaz, sőt még

inkább isteni kinyilatkoztatás eredménye. A keresztények úgy tartják, hogy hitük központi tanításai, így a Szentháromság és a Megtestesülés, kinyilatkoztatásból származnak, és nem áldozhatók föl valamely vélt kiengesztelődés elnyerése céljából. A zsidók szenvedélyesen ragaszkodnak a Mózes törvényéhez és a rabbinikus hagyományhoz, míg a muzulmánok a Koránt tartják Isten végső kinyilatkoztatásának, és Mohamedre úgy tekintenek, mint a legnagyobb és legvégső prófétára. A megváltástan vízvonalzó, mivel a megváltáshoz vezető út tekintetében a vallások merőben ellentétes nézeteket vallanak. A megváltástan épp ezért nem sokkal ígéretesebb eszme a széttöredezettesség orvoslására, mint az istenközpontúság.

A vallások találkozásának harmadik modellje a **pluralizmus modellje**. Ezen nem pusztán a vallások sokféleségének tényét értem, hanem azt a nézetet, hogy ez a sokféleség áldás. Közös meggyőződésünk az, hogy minden vallás az isteni egy bizonyos arculatát fejezi ki. Mindegyik részben igaz, és kiegészítésre, valamint kiegyensúlyozásra szorul rá az igazság azon elemei által, amelyek a többi vallásban találhatóak meg. Az összes vallás közös együttléte meghaladja az egyes vallások hibáit és korlátait. Ahogyan a IV. századi szónok, *Symmachus Szent Ambrussal* folytatott vitájában kijelentette: "Lehetetlen, hogy ily hatalmas misztérium csak egyetlen úton közelíthető meg." Ez a megközelítés bizonyos vonzerővel bír a relativisták számára, akik úgy tartják, hogy az emberi értelem nem érheti el az objektív igazságot, és a vallás csupán szubjektív érzéseink kifejeződése. Mindez azonban nem vonzza az ortodox hívőket, akik úgy tartják, hogy vallásuk tanításai objektívan és egyetemesen igazak. A kereszténység együtt áll vagy bukik azzal a kijelentéssel, hogy az Isten valóban három személyű, és hogy a második személy, az örök Fiú Jézus Krisztusban megtestesült. A kereszténynek örömmel elismerik, hogy más vallásokban is megtalálhatók az igazság és a jóság bizonyos elemei, de továbbra is ragaszkodnak ahhoz, hogy Isten Krisztusban történő kinyilatkoztatását minden ember számára közvetíteni kell. Az elkötelezett zsidók és muzulmánok is az isteni kinyilatkoztatás eredményének tekintik vallásukat, és elutasítanak minden arra irányuló próbálkozást, hogy az összes vallást egyazon szintre helyezték. E negatív válasz természetesen nem azt jelenti, hogy a *különböző vallások tagjai* semmit se tanulhatnak egymástól. A kereszténység az évszázadok során a sokféle különböző filozófiával és vallással való kapcsolatfelvétel eredményeképpen fejlődött, ami lehetővé tette a keresztények számára, hogy hitük olyan mozzanatra leljenek rá, melyeket máskülönben nem ismertek volna fel. A kereszténység úgy növekszik, mint egy organizmus, amely környezetéből élelmet vesz föl, és azt magába építi. És nem tekinti érvényesnek azokat a tanításokat és vallási gyakorlatokat, amelyek ellentétben állnak saját önértelmezésével. Amint látni fogjuk, a dialógus növelheti a különböző vallások kölcsönös tiszteletét. A tapasztalat azonban nem alapozhatja meg azt a feltételezést, hogy a párbeszéd majd arra a végeredményre vezet, hogy minden vallás jó és igaz. Azokban a kérdésekben, amelyekben ellentmondanak egymásnak, legalább az egyik álláspont hamis kell, hogy legyen.

Forduljunk a negyedik megoldáshoz, amelyet a **megtűrés (tolerálás) modelljének** neveztem. A megtűrés nem ugyanaz, mint a helyeslés, bár rendszerint magában foglal bizonyos mértékű helyeslést. Vannak dolgok, amiket egyáltalán nem találunk elfogadhatónak, de amiket mégis megtűrünk vagy elviselünk, mivel képtelenek vagyunk arra, hogy elhallgattassuk őket, vagy mert elfojtásuk bűn volna. A XVIII. században a tolerancia elve - ami például *John Locke* híres *Levelek a toleranciáról* című művében jut kifejeződésre - Nyugat-Európa sok országában általánosan elfogadottá vált. Ez az elv a rendezett szabadság (*ordered freedom*) amerikai kísérletében is alapvető szerepet játszott. Nemzetünkben kezdetektől fogva sokféle keresztény felekezet élt, amelyek egymás tanítását tévesnek ítélték. Az amerikai politikai berendezkedés nem követelte

meg tőlük, hogy helyeseljék egymás vallási tanításait és gyakorlatait, de valóban ragaszkodott ahhoz, hogy ne törekedjenek megegyezés kieroszakolására az egyes felekezetek között. Az idők során a vallási szintér igencsak sokszínűvé vált, és sokkal több keresztény felekezetet foglal magába, mint eredetileg. Mi több, a nemzet örömmel fogadta a bevándorló zsidó, muzulmán, buddhista és hindu tömegeket. Ezek a vallási csoportok kevés kivételtől eltekintve békésen élnek egymás mellett, és nem avatkoznak be egymás vallási tanításába, életébe és istentiszteleti gyakorlatába. Az amerikai tapasztalat elég jól működött ahhoz, hogy olyan lehetséges modellt nyújtson a globális és nemzetközi közösség számára, amely éppen most tapasztalja meg saját születésének fájdalmait.

Tolerancia az egyház tanításában

Bár a "tolerancia" kifejezést az utóbbi ötven év során nem használták széleskörűen a hivatalos katolikus tanításban, véleményem szerint ez a negyedik modell az, amely leginkább egybevág a tanítóhivatal elveivel. *XII. Piusz* egyik fontos beszédében (*Ci Riesce*, 1953) kijelentette, hogy a világgözüsségben, amely akkortájt kezdett kialakulni, a katolikus egyház nem vár el a kitüntetett pozíciót, miként arra sem tart számot, hogy hivatalos vallásként ismerjék el. Csupán azt kéri, hogy biztosítsák a különböző vallások számára hitük és meggyözüdésük tanításának teljes szabadságát és a vallásgyakorlatot. A II. Vatikáni Zsinat a nem keresztény vallásokról és a vallásszabadságról szóló nyilatkozataiban jóváhagyta ezt a modellt, úgy is mint az egyes nemzetállamok számára a legmegfelelőbbet.

A II. Vatikáni Zsinat nyíltan elutasítja mindenfajta - akár fizikai, akár erkölcsi - kényszer alkalmazását a hittérítésben. Tanítása szerint minden polgári és vallási közösség vallási szabadságát el kell ismerni és támogatni kell, még azokban az államközösségekben is, amelyek valamely vallásnak kiváltságos helyet biztosítanak (*Nyilatkozat a vallásszabadságról*, 6. fejezet). A civil társadalom békéje és a vallások sérthetlensége önmagában is megköveteli a kölcsönös tolerancia és tisztelet légkörének ápolását.

A zsinatot gyakran félreértették, amennyiben úgy értelmezték, hogy a pluralista modell fogadta el, és lemondott a kereszténység kizárólagossági igényéről. Valójában a zsinat kiemelte a katolikus hit egyedülálló igazságát és minden egyes ember ama kötelességét, hogy keresse az igaz vallást, s ha megtalálta, adja át magát neki (1. fejezet).

A II. Vatikáni Zsinat nagyon is hangsúlyos krisztológiai tanítást hirdetett meg. Tanítása szerint Isten azért nyilvánította ki Krisztust mint a megváltás forrását az egész világ számára (*Lumen gentium* kezdetű dogmatikai konstitúció az egyházzról, 16), és azt hogy Ő az "emberi történelem célja, a történelem és civilizáció szüntelen sóvárgásának gyűjtőpontja, az emberi faj középpontja, minden emberi szív öröme és válasz minden vágyódására" (*Gaudium et spes* kezdetű lelkipásztori konstitúció: *Az egyház a modern világban*, 43). A zsinat *Szent Pált* idézi, amikor Isten azon szándékára utal, hogy "Krisztusban mint főben újra összefogjon mindent, ami az égben és ami a földön van" (Ef 1,10).

A krisztológiai tanítás mélységéből következően a II. Vatikáni Zsinat nagy gonddal hangsúlyozta Krisztus közvetítő szerepének egyedülálló mivoltát, és kiemelte a missziós tevékenység mindig megmaradó feladatát. Elismerve, hogy a világ megváltója Krisztus, a zsinat felszólította a keresztényeket az evangélium lehető legszélesebb körű terjesztésére. Ha tudatlanok maradnánk az evangélium felől, vagy megtagadnánk azt, figyelmen kívül hagynánk és visszautasítanánk Isten legnagyobb ajándékát az emberiség számára. A *Nyilatkozat az Egyház missziós tevékenységéről* című dokumentum szerint mivel minden emberi lény vétkezett és híján van Isten

dicsőségének, ezért "mindannyiunknak szüksége van Krisztusra mint modellre, tanítóra, szabadítóra, megmentőre és az élet adójára" (8. fejezet).

A nem keresztény vallásokat illetően a zsinat azt tanította, hogy ezek gyakran tartalmazzák az "igazság magvait", és "az isteni igazság fénysugarát, amely minden embert megvilágosít". Ugyanakkor nem tanítja azt, hogy ezek kinyilatkoztatott vallások vagy a kereszténységhez vezető utak lennének. A judaizmus természetesen speciális helyet foglal el a nem keresztény vallások között, mivel Izrael hite az alap, amelyen a kereszténység nyugszik (ld. *Nyilatkozat az Egyház és a nem keresztény vallások közötti kapcsolatról*, 4. fejezet). A Héber Biblia maradandóan érvényes és ihletett dokumentuma Krisztus eljövetele előtt Isten kinyilatkoztatásának az általa kiválasztott emberek számára (*Dei Verbum*, dogmatikai konstitúció az isteni kinyilatkoztatásról, 14). A távolról sem tanítja azt, hogy más vallások mentesek a tévedéstől. Kijelenti, hogy "a sátán által megtevesztve az emberek gyakran esztelenekké lettek, felcserélték Isten igazságát a hazugsággal, és inkább szolgálták a teremtményt, mint a Teremtőt" (ld. Róm 1,21.25). Ennélfogva az egyház mindent erőfeszítést megtesz missziós tevékenységének támogatására (LG, 16) azért, hogy előmozdítsa Isten dicsőségét és kieszközölje minden ember megváltását, hogy törődjék az Úr parancsolataival és "hirdesse az evangéliumot minden teremtménynek" (Mk 16,16).

A *Nyilatkozat a missziós tevékenységről* című dokumentum szerint az evangelizáció megszabadítja a nemzeti rítusokat és kultúrákat "a rossz minden szennytől, és megújítja őket Krisztusban, az élet forrásában, aki megdönti a gonosz uralmát és megoltalmaz a gyűlölködő gonoszság sokaságától" (9. fejezet). E kijelentések arra utalnak, hogy más vallások semmi esetre sem helyettesíthetik a kereszténységet, és bizonyos értelemben akadályoztathatják saját híveik megváltását. A zsinat e tekintetben a fenntartásos elfogadás (*qualified approval*) és türelem álláspontja mellett kötelezi el magát.

Időről-időre elhangzik az a vád, hogy a feltétlen meggyőződés és hit, mint például a Szentírás és a zsinatok állásfoglalása Jézus Krisztus mellett, teret engedhet az erőszaknak és a hatalommal való visszaélésnek. Úgy gondolom, hogy épp az ellenkezője igaz. A XIX. századi rabszolgaellenes mozgalmak és a XX. századi polgárjogi mozgalmak vezetői, csakúgy mint az erőszakmentesség bajnokai, gyakran erős vallásos meggyőződésükből kiindulva cselekedtek.

Azok, akik nem ismernek el semmiféle erkölcsi abszolútumot, nélkülöznek minden szilárd alapot az emberi jogok és az emberi méltóság védelméhez. Aki bizonytalan a tekintetben, hogy az ártatlan élet elvétele feltétlenül tilos, aligha képes érveket felsorakoztatni a genocídium és az ártatlanok tömeges elpusztítása ellen, amely az abortuszklinikákon történik szerte a világon. Megtörténhet persze, hogy az abortusz néhány ellenzője téves meggondolásból gyilkosságot követ el az abortuszt elkövetők ellen, ezek a gyilkosságok azonban ritkán fordulnak elő, egyszersmind megszegik a katolikus erkölcsi elveket, amelyek tiltják az önkényes igazságszolgáltatást.

A keresztények nem meggyőződésük ellenére, hanem részben a kinyilatkoztatásba vetett hitüktől vezérelve toleránsak a többi vallással szemben. A kinyilatkoztatás bizonyossá teszi számukra, hogy Isten az embert saját képére formálta, s hogy szabad és felelős személynek teremtette. Emellett azt tanítja, hogy a hit természeténél fogva szabad aktus. A II. Vatikáni Zsinat vallásszabadságról szóló nyilatkozata világossá teszi: a keresztényeknek tiszteletben kell tartaniuk, hogy minden személynek joga és kötelessége a vallás dolgaiban való igazságkeresés és a megtalált igazsághoz való ragaszkodás. A hívőknek meg kell engedni, hogy gyakorolhassák és megvallhassák hitüket, feltéve, hogy ezzel nem zavarják meg az igazságos társadalmi rendet.

A békés egymás mellett élés felé

A tolerancia és a fenntartásos elfogadás (*qualified approval*) álláspontja - amennyiben kölcsönös - sokféle stratégia irányába nyitja meg az utat, amelyek a békés és barátságos egymás mellett éléshez vezethetnek. Először is egymás megismerésének útját szeretném megemlíteni. A különböző vallási csoportok rendes körülmények között egymás megismerésének egészséges impulzusát tapasztalják meg a mindennapi élet találkozásai, valamint a tanulás és az olvasás során egymásról szerzett információ révén. Egy vallásilag kevert társadalomban az embereknek nem csupán a saját vallásukról kell ismereteket szerezniük, hanem bizonyos mértékig azokéról is, akikkel kapcsolatba lépnek. Mindenkinek védekeznie kell az előítéleteken és tudatlanságon alapuló karikatúrák ellen.

Másodszor: e csoportok bizonyos közös programokat kezdeményezhetnek azonos erkölcsi értékeik elismerése alapján. A különböző hitű emberek számára lehetőségek adódnak a közös munkára olyan célokért, mint pl. a család, a bevándorlók és a menekültek jogainak védelme, a betegségek megelőzése és gyógyítása, valamint a társadalmi és nemzetközi béke elősegítése, illetve a természetvédelem. A vallási csoportok, épp a hívők lelkiismeretére gyakorolt befolyásuk következtében, erőteljes ösztönzést adhatnak a humanitárius társadalmi reformok számára.

Harmadszor pedig e csoportok együttes tanúbizonyságot tehetnek közös vallási és erkölcsi meggyőződéseikről. A legtöbb hívő véleménye közös az ima és az istentiszteleten való részvétel fontosságát illetően. Támogatják az életszentségre törekvést és felszólalnak olyan, a társadalomra veszélyes cselekedetek ellen, mint a lopás, a becstelenség, a harag, a szexuális promiszkuitás és a részegség. Az önzés és a hedonizmus által veszélyeztetett társadalomban a vallási vezetők egybecsengő szavai jelentősen elősegíthetik a társadalmi erkölcs hangjainak felerősödését.

Esetenként a különböző csoportok összegyűlhetnek vallásközi imádságra, istentiszteletre. A fenntartásos elfogadás e negyedik kifejezőmódja valósult meg igen drámai módon a békéért való imádságnak azokban a napjaiban, amelyek *II. János Pál* pápa támogatásával jöttek létre. A 2001. szeptember 11-i rettenetes események óta sok imádságos vallásközi találkozót és csendes elmélkedést tartottak New Yorkban és más városokban.

Egy másik sürgető szükség, amelyről *II. János Pál* gyakran tesz említést, az emlékezet sebeinek begyógyítása. A vallás, mivel erőteljesen támaszkodik a hagyományra, folyamatosan életben tartja a közösség múltbeli hittapasztalatát, benne a dicsőség, a szenvedés és a megalázás pillanatait. A sebek, amelyeket nemzedékekkel vagy évszázadokkal ezelőtt ejtettek, továbbra is fájnak és táplálják a gyűlölködést. Ha nem tudatosítjuk becsületesen a harag és a megbántottság forrásait, akkor ezek megmérgezik a léghőrt, s így igazságtalanul a napjaikban élő férfiakat és asszonyokat vádolják őseik valóságos vagy vélt bűneivel. Amennyiben helyre szeretnénk állítani a barátságot, úgy a közösségeknek el kellene utasítaniuk azt a viselkedésformát, amelyet őseiknek tulajdonítanak. Alkalmas formában bocsánatot kérhetnek mindazért, amit elődeik elkövettek, és kiterjeszthetik a megbocsátást arra a rosszra is, amit saját közösségeik szenvedtek el. *II. János Pál* pápa bátran követte ezt az utat mind a többi keresztény egyházzal, mind pedig a zsidókkal és a mohamedánokkal való érintkezésében. A bűnbánat és megbocsátás kifejezésre juttatása alkotja a vallásközi cselekedetek ötödik formáját.

A *II. Vatikáni Zsinat* óta a katolikus egyház erősen hangsúlyozott egy hatodik programot is, nevezetesen a teológiai párbeszédet. *VI. Pál* felállított egy különleges titkárságot, amely a Vallásközi Párbeszéd Pápai Tanácsaként azóta is folyamatosan

működik. A dialógus e formájában a felek megvilágítják saját meggyőződéseiket, és feltárják a szeretetleli létezés lehetséges útjait, belátásaikból gazdagítják egymást, és a közeledésre törekedve megpróbálják enyhíteni nézeteltéréseiket. Ezek a párbeszéd mérföldkőként hasznosnak bizonyultak a különböző keresztény közösségek közötti kapcsolatok javításában, és hasonlóan nagy reménységgel bíztatnak a vallások közötti kapcsolatok terén is.

Bármennyire értékes is, a dialógus nem csodaszer. Nem várhatjuk, hogy túllépünk minden véleménykülönbségen. Miután rátaláltunk közös belátásainkra és megkezdjük a közeledést, rendes körülmények között fel kell ismernünk, hogy a teljes egység nem valósítható meg egyedül a párbeszéd által. A vallások határozottan kitartanak ellentmondó nézeteik mellett, amelyeket nem hagyhatnak el anélkül, hogy velük együtt önazonosságukat is fel ne adnák. A keresztények kétségtelenül abban reménykednek, hogy vitapartnereik végül elismerik Krisztust a világ megváltójának, ám minden ilyen eredmény túl van a dialógusra tekintő várakozásokon és annak horizontján. A párbeszéd által - szándékaink szerint - azokat a kiegyezéseket szeretnénk megvalósítani, amelyeket a felek a saját vallási elkötelezettségüket meghatározó kereteken belül tudnak elérni. Néha azt mondják, a dialógus a gyengeség jele, mivel a saját álláspont helyességét illető bizonytalanságra utal. Véleményem szerint a párbeszéd inkább az erő jele. Bizonyos fokú önbizalomra van szükség ugyanis ahhoz, hogy meghallgassuk, mások miért gondolják, hogy nincs igazunk. Azok a csoportok, amelyek nem elmékedtek át mélyen hitük alapjait, nagyon is érthető módon megtorpannak a párbeszéd előtt, amelyre nem készültek fel. A dialógussal való visszaélés valódi sérüléseket okozhat. Egyik hiba az volna, ha a párbeszédet a prozelitizmus színterévé tennénk, azzal a céllal, hogy a résztvevő másik felet saját hitünkre térítsük. Ez a párbeszéd céljának eltorzítását eredményezné, márpedig e cél különbözik a térítő szándékú megnyilatkozások céljától. Ezzel ellentétes hiba volna hamis elvárásokat keltve elrejtteni vagy megtagadni annak a csoportnak a meggyőzését, amelyhez tartozunk. Egészen nyilvánvaló, hogy a párbeszédben résztvevő munkacsoportok nincsenek felhatalmazva arra, hogy megváltoztassák vallási közösségeik tanításait.

Gyanítható, hogy - amennyiben helyesen folytatjuk - a dialógus jelenti majd az egyik fő ösvényt a nagy világvallások közötti találkozások sorában. Persze nem szükséges, hogy a legérzékenyebb és legvitatottabb kérdésekkel kezdődjön. A felek általában jobban teszik, ha olyan témákról bocsátkoznak párbeszédbe, amelyeknél van remény jelentős mértékű konszenzus elérésére. *Ecclesiam Suam* kezdetű enciklikájában (1964) IV. Pál azt ajánlotta, hogy a vallások közötti eszmecsere (*colloquium*) témájává olyan közös ideáljainkat emelhetnénk, mint például a vallásszabadság, a testvériség, az emberhez méltó kultúra, a társadalmi jólét és rend. Lehetséges volna párbeszédet folytatni néhány valódi vallásos témáról is, mint pl. az ima értékéről és a misztikus tapasztalat természetéről, amely a különböző vallási hagyományokban hasonló formában szokott megnyilvánulni. (Olyan írók, mint *Bede Griffiths* vagy *Thomas Merton* írásai megvilágítják, miként válhat a misztikus ima tapasztalata a különböző felekezetek tagjai közötti egység kötelékévé.) Elképzelhetők egészen gyümölcsöző eszmecserék a szenvedésről és örömről, az életről és halálról, a beszédéről és hallgatásról. Az ilyen találkozások legfontosabb eredménye a résztvevők számára egymás megismerése és tisztelete volna. A különböző vallások alkalmas képviselői közti barátság pedig segíthetne a felhalmozódott gyűlölet feloldásában és a bizalom kiépítésében. A harmadik évezred nyitó éveiben nem fényűzés a vallások közötti párbeszéd. Ez a másik öt, általam javasolt, stratégiával együtt szükséges lehet ahhoz, hogy megelőzzük a legnagyobb vallási csoportok közötti végzetes összeütközéseket. A jelenlegi krízishelyzetben a vallások előtt hatalmas lehetőség nyílik arra, hogy legyőzzék az

emberek közötti gyűlölködést és erőszakot, és elősegítsék a kölcsönös tisztelet és szívélyes összefogás megvalósulását. A tét azonban hatalmas. Ha a különböző vallási közösségek elutasítják, hogy a tolerancia programját kövessék, és megtagadják a tiszteletteljes párbeszédben való részvételt, a kölcsönös vádaskodásba és gyűlöletbe való visszaesés komoly veszéllyel fenyeget. Az ellenségeskedést és vérontást igazolandó ismét visszaélhetnek a vallással, amint ez oly gyakran megtörtént már a történelem folyamán. Ahogyan a szeptember 11-i eseményekkel kapcsolatban II. János Pál megjegyezte: "Nem engedhetjük meg, hogy mindaz, ami történt, a megosztottság elmélyüléséhez vezessen. A vallás soha sem használható fel az ellenségeskedés indokául." A hívőknek kezdeményező szerepet kell vállalniuk egy olyan világ felépítésében, ahol minden ember békében és testvériségben élhet egymással. (*Bizáczki Varga Balázs fordítása*)